

Леся Містрюкова

МІСЦЕ І РОЛЬ НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ ІЗ ЗООЛОГІЇ ХРЕБЕТНИХ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВНЗ ПРИ ПІДГОТОВЦІ УЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ

У сучасних умовах активної інтеграції України до Європейського Союзу (ЄС) поряд з іншими напрямками визначне місце посідає культурно-освітній [5]. Уже зараз освіта нашої держави приєдналась до Болонського процесу, що вимагає, зокрема, від вищої школи фронтального реформування методів і методологій підготовки висококваліфікованих фахівців, спеціалістів сучасного міжнародного рівня [6, 7].

У зв'язку з цим на природничо-географічному факультеті Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини зазнають глибоких змін як сама структура навчальних планів із різних спеціальностей, так і методика підготовки майбутніх учителів-біологів. Це стосується, зокрема, і проведення навчально-польових практик із основних фахових дисциплін, до яких відноситься і зоологія хребетних (хордових) тварин [1, 2, 3, 4].

У принципі, на наш погляд, навчальній польовій практиці із зоології сучасними навчальними планами відводиться недостатня кількість годин. Так, якщо, наприклад, в 1970 (80) роках їй відводилось 120 годин (двадцять днів), то зараз лише 40-50. Цілком закономірним постає питання: яким же чином ми забезпечуємо інтенсифікацію підготовки учителя біології, якщо так суттєво зменшується кількість годин? При цьому слід відзначити, що за цей же період з курсу «Зоологія хребетних» (та і безхребетних) зменшився обсяг і лекційних (із 64 до 40) і лабораторних занять (також із 64 до 40).

Сучасний учитель повинен володіти великою сумою знань, а учитель біології – у першу чергу знань про природу, про її рослинний і тваринний світ, біологію і екологію живих організмів і насамперед тих, які його оточують. Безумовно, він повинен досконало володіти комп'ютерною та іншою відео-аудіотехнікою, рідною та іноземними мовами, новітніми технологіями освіти, світовими досягненнями біологічних та інших наук. Без такого широкого кругозору сучасного учителя бути не може. Та все ж у першу чергу учитель біології – це той учитель, який веде школярів у світ навколишньої природи. Тому знання тваринного світу для нього – як рідна мова, бо рослинний і тваринний світ – це таємнича сила природи. І тільки у певних умовах природи може поселитися і вільно себе почувати той чи інший вид, досягати свого розквіту чи занепаду. І саме учитель упродовж багатьох років кропіткої роботи може навчити школяра розуміти ці таємниці навколишнього світу.

Виходячи із цих позицій ми запровадили нову технологію проведення навчально-польової практики із зоології хребетних. Враховуючи виключну динамічність видового складу хребетних тварин упродовж року, ми розробили план проведення посезонної навчально-польової практики,

включаючи, крім занять за розкладом, додаткові дослідження студентів за місцем проживання (див. нижче).

План
посезонної навчально-польової практики
студентів природничо-географічного факультету
із зоології хребетних

№ п/п	Тема заняття	Кількість годин		Місце проведення практики	Форма звітності
		За розкл.	Самост.		
1	2	3	4	5	6
Осінній період (жовтень-листопад)					
1.	Осіння фауна хребетних тварин околиць населених пунктів	6		Уманський дендрологічний парк «Софіївка»	Реферат
2.	Осіння орнітофауна населених пунктів		4	За місцем проживання	Реферат
Зимовий період (січень-лютий)					
1.	Видовий склад та динаміка чисельності зимуючих птахів Уманщини	6		Місто та його околиці; дендропарк «Софіївка»	Реферат
2.	Охорона зимуючих птахів Уманщини та прилеглих регіонів (виготвлення та встановлення годівниць та штучних гніздівель)		12	За місцем проживання	Розвіска штучних гніздівель, письмовий звіт
Весняний період (квітень)					
1.	Ранньовесняна фауна природних біотопів Уманщини	6		Околиці міста (природні біотопи: водойми, ліс, луки і т.д.)	Спостереження в природі, реферат
2.	Спостереження за весняним перельотом птахів		12	За місцем проживання	Письмовий звіт
Літній період (червень)					
1.	Тваринний світ водойм та прилеглих біотопів (риби, земноводні, плазуни).	6	2	Водойми регіону та прилеглі біотопи	Оформлення матеріалів

	(Видовий склад, чисельність, поведінка)				
2.	Орнітофауна водойм, луків, поля, лісу, населених пунктів	6	2	Природні біотопи та населені пункти регіону	Оформлення матеріалів
3.	Ссавці місцевих природних біотопів (комахоїдні, рукокрилі, гризуни, хижі, парнокопитні). Мисливські звірі	6	2	Лісові біотопи, мисливські угіддя	Оформлення матеріалів
4.	Вивчення фауни заповідників України	6	2	Канівський природний заповідник	Оформлення матеріалів
5.	Вивчення особливостей літньої фауни природних біотопів за місцем проживання	12	6	Природні біотопи за місцем проживання студента	Звіт про проходження польової практики за весь період

Слід зауважити, що згідно з існуючою програмою навчально-польової практики із зоології хребетних, вивчення тваринного світу здійснюється у тій же послідовності, яка прийнята при викладанні теоретичного матеріалу та проведенні лабораторних занять: риби – земноводні – плазуни – птахи – ссавці. Для вивчення теоретичного курсу така послідовність цілком зрозуміла, бо тут витримується червона лінія еволюційного процесу. Проведення ж польових практик має більш широке завдання. З одного боку – вивчення тваринного світу відповідного регіону, з іншого – вироблення у студентів уміння проведення екскурсій у природу, що їм доведеться здійснювати у майбутньому з учнями після закінчення вузу. Крім того, проведення осінніх екскурсій поєднує у собі вирішення й інших позитивних позицій. Із величезної кількості птахів, які населяють лісові та інші біотопи влітку, тепер тут залишається лише їх частина, що сприяє кращому запам'ятовуванню окремих видів. Та і сам осінній ліс, безумовно, справляє на студентів незабутнє враження, що є не менш важливим фактором у навчально-виховному процесі, про що, зокрема, неодноразово наголошував у своїх працях видатний педагог нашого часу Василь Сухомлинський.

Не менш важливі, на наш погляд, і зимові екскурсії у природу з метою вивчення зимуючої фауни. Тут студенти зустрічаються з такими птахами, як вороніві (грак, крук, ворона сіра, сорока, галка, сойка), дятлові (дятел звичайний, середній та малий строкатий, сивий), синиці (велика, лазорівка), повзик, хатній та польовий горобці, горлиця садова, окремі види денних хижаків, омелюхи, снігурі та інші види. У цю пору можна легко знайти

торішні гнізда птахів, розглянути і дослідити їх. І, можливо, найголовніше – надати суттєву допомогу у перезимівлі птахам – виготовити і встановити годівниці та штучні гніздівлі (шпаківні, синичники), проводити систематичну підгодівлю птахів і спостерігати за ними.

Згідно із розробленим нами планом, частина часу відводиться для проведення занять з теми «Ранньовесняна фауна». Для його проведення необхідно підібрати такий комплекс біотопів, який би включав і водойми, і відкриті польові ділянки, і лісові масиви. Можна робити короткотривалі спостереження за рибами, земноводними, плазунами та птахами. Земноводні, зокрема, через 10-12 днів після пробудження значно підвищують свою активність і приступають до розмноження, птахи, особливо перелітні (співочі дрозди, зяблики, вівсянки, зеленьки, вівчарики), заповнюючи своїми голосами лісові насадження, також піддаються легкому обліку їх студентами. За місцем проживання студенти у цей період також активно спостерігають за міграціями журавлів, лебедів, диких гусей і качок, шпаків, за прольотом та прильотом на місця гніздування соловейка, зозулі, вивільги, одуда, сільської та міської ластівок та ін. Усі спостереження студенти ретельно записують у спеціальні щоденники, які потім стають складовими загального звіту.

Найбільша частина відведеного навчальним планом часу для польової практики використовується нами у літній період (переважно – це червень, хоча може бути друга половина травня). Тут студенти здійснюють комплексні дослідження з вивчення видового складу та структури популяцій риб, земноводних (водних та наземних біотопів), плазунів, птахів та ссавців. Досліджуються особливості їх біотопічної приуроченості, особливості гніздобудування, успішність розмноження, добова активність, міграції, міжвидові стосунки та інші еколого-біологічні риси поведінки тих чи інших тварин регіону. Безумовно, відведених для таких досліджень годин за розкладом занять не вистачає, тому і тут практикується виконання студентами спеціально розроблених індивідуальних завдань, які виконуються у позаурочний час за місцем проживання.

Заслуговує уваги і те, що навчально-польова практика студентів природничо-географічного факультету із зоології хребетних розцінюється як окремий компонент курсу в системі кредитно-модульного навчання, що значно активізує навчально-пошукову та індивідуальну роботу кожного студента і сприяє докорінному поліпшенню якості засвоєння курсу зоології хребетних тварин і фахової підготовки майбутніх учителів-біологів у цілому. Матеріали таких досліджень студенти активно використовують при виконанні курсових та дипломних робіт, написанні наукових статей, у виступах на студентських наукових конференціях, на педагогічних практиках тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончар О.Д. Підвищення ефективності викладання зоології. – К.: Радянська школа, 1975. – 104 с.
2. Кістяківський О.Б., Мазепа І.І. Польовий практикум з зоології – К.:

- Радянська школа, 1967. – 344 с.
3. Коваль М.Ф., Містрякова Л.М. Програми педагогічних вузів. Зоологія хребетних. – Умань: Алмі, 2005. – 22 с.
  4. Містрякова Л.М., Коваль М.Ф. Самостійна робота студентів-заочників природничих факультетів педагогічних вузів при вивченні зоології хребетних. – Умань: Алмі, 2005. – 119 с.
  5. Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України / За ред. В. Зубка. – К.: КМ «Academia», 1997. – 290 с.
  6. Шулдик В.І. Організація та проведення навчально-польової практики з методики викладання біології. Навчальний посібник для студентів і викладачів природничих факультетів педвузів. – К.: Науковий світ, 2001. – 216 с.
  7. Шулдик В.І. Кредитно-модульна система навчання у методичній підготовці вчителя біології / Біологія та хімія в школі. – К., 2006. – № 3. – С. 38-43.